

احمد رضا اصغر پور ماسوله

اعتماد و همکاری در نوسازی شهری

انتشارات تپسا

به نام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه برنگذرد

اصغریور ماسوله، احمدرضا، ۵۸	:	سرشناسه
اعتماد و همکاری در نوسازی شهری / نوشته: رضا اصغریور ماسوله	:	عنوان و نام پدیدآور
تهران: تیسرا، ۱۳۹۲.	:	مشخصات نشر
۲۱۰ ص:؛ جدول، نمودار، تصویر؛ ۲۱×۱۴/۵.	:	مشخصات ظاهری
فرهنگ و اجتماع؛ ۳۷.	:	فروست
جامعه‌شناسی؛ ۳.	:	فروست
۱۱۰۰۰۰ ریال؛ ۲-۰۴-۷۲۱۲-۶۰۰-۹۷۸	:	شابک
فیبا	:	وضعیت فهرست‌نویسی
کتابنامه.	:	یادداشت
نوسازی شهری.	:	موضوع
مشارکت اجتماعی.	:	موضوع
نوسازی شهری - مشارکت شهروندان	:	موضوع
مشارکت اجتماعی - نمونه پژوهی	:	موضوع
۱۳۹۲ الف ۹ ن / ۹۰۵۳ NA	:	رده‌بندی کنگره
۷۱۱/۵	:	رده‌بندی دیویی
۳۲۹۰۴۲۶	:	شماره کتابشناسی ملی

اعتماد و همکاری در نوسازی شهری

نویسنده: احمدرضا اصغریپور ماسوله

چاپ اول: بهار ۱۳۹۳، شماره نشر: ۱۰۵

ویراستار: فرشته نویختی، صفحه‌آرا: فاطمه حامدی یکتا

نیتوگرافی: کارآ، چاپ: دالاهو، صحافی: فرانگر، ناظر فنی چاپ: مصطفی شریفی

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه، قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان، شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۱۲-۰۴-۲

همه حقوق چاپ و نشر این اثر محفوظ است، استفاده از مطالب با بیان منبع بلاشکال است

انتشارات تِسا

تهران، میدان بهارستان، خیابان ظهیرالاسلام، کوچه دیلمان، پلاک ۶ واحد ۳، تلفن: ۳۳۹۹۲۴۷۰، ۳۳۹۹۲۲۳

www.teesa.ir

iteesa@mail.com

پیشگفتار.....	۱۱
فصل یکم: مفاهیم و تعاریف.....	۱۷
۱. کنش جمعی: نو سازی شهری.....	۱۷
۲. مسئله «نوسازی شهری».....	۱۹
۳. اهداف کتاب.....	۲۰
۴. سؤالات پیش رو.....	۲۱
فصل دوم: پیشینه همکاری ساکنان در نو سازی شهری.....	۲۳
۱. چستی نو سازی شهری.....	۲۳
۲. بررسی پنج مورد نو سازی شهری.....	۲۷
۱-۲. تجربه ای در لهستان: برنامه ریزی مشارکتی در نو سازی شهری.....	۲۷
۲-۲. تجربه دانمارک: همکاری ساکنان در تمام مراحل نو سازی.....	۲۸
۲-۳. تجربه ای در ترکیه: نارضایتی ساکنان از بهر معیار بالا به پایین.....	۴۰
۲-۴. تجربه ای در انگلستان: پایداری نو سازی با برنامه ریزی مشارکتی ساکنان.....	۴۱
۲-۵. تجربه منچستر شرقی: همکاری میان نهادهای عمومی و خصوصی و مشارکت با هدف نو سازی.....	۴۴
۳. نقش همکاری ساکنان در موفقیت برنامه های نو سازی.....	۴۷
۴. مدل تحلیلی همکاری در برنامه های نو سازی شهری.....	۵۰
۴-۱. همکاری ساکنان در برنامه های نو سازی شهری.....	۵۲
۴-۲. ظرفیت مجربان نو سازی با هدف همکاری با دیگر کنشگران.....	۵۴
۴-۳. تطابق برنامه نو سازی با ظرفیت های همکاری در منطقه.....	۵۵
۴-۴. ظرفیت های همکاری در منطقه.....	۵۸
۵. جمع بندی.....	۵۹

فصل سوم: اعتماد و همکاری در نوسازی شهری	۶۳
۱. اعتماد و اطمینان	۶۳
۱-۱. سابقه اعتماد در جامعه‌شناسی	۶۳
۱-۲. اعتماد در اندیشه مدرن جامعه‌شناختی	۶۵
۱-۲-۱. پارسونز: نابرابری در رابطه شهروندان با حرفه‌ای‌ها	۶۶
۱-۲-۲. لومان: اعتماد با هدف غلبه بر پیچیدگی مدرن	۶۹
۱-۲-۳. گیدنز: «اعتماد» برای غلبه بر پیش‌بینی ناپذیری	۷۱
۱-۲-۴. کوک و همکاران: قابلیت اتکاء و اعتماد	۷۳
۳. مدل نظری اعتماد	۷۶
۱-۱. تعریف اعتماد	۷۶
۱-۲. عوامل اعتماد	۷۸
۱-۳. اصرار اعتماد	۷۹
۱-۳-۴. پند گرفتن اعتماد	۷۹
۱-۳-۵. سطح حرفه	۸۰
۱-۳-۶. سطح میهن	۸۳
۱-۳-۷. سطح کلان	۸۵
۲. کنش‌های جمعی	۸۶
۲-۱. اهمیت کنش‌های جمعی	۸۶
۲-۱-۱. چستی کنش جمعی	۸۸
۲-۲. عوامل شکل‌گیری کنش جمعی	۹۱
۲-۲-۱. اجبار متمرکز	۹۲
۲-۲-۲. اجبار نامتمرکز	۹۲
۲-۲-۳. نیازهای ملموس	۹۳
۲-۲-۴. نیازهای ناملموس	۹۳
۲-۲-۵. هنجارهای مؤید کنش جمعی	۹۴
۲-۲-۶. هویت جمعی	۹۵
۲-۳. عوامل همکاری در کنش جمعی	۹۶
۲-۳-۱. کنترل متمرکز	۹۷
۲-۳-۲. کنترل نامتمرکز	۹۷
۲-۴. رهیافت‌های کنشگران در کنش جمعی	۹۸

۹۹	۲-۴-۱. محاسبه
۱۰۰	۲-۴-۲. تقلید
۱۰۱	۳. چهارچوب نظری
۱۰۵	۴. پرسش‌های تجربی پژوهش
۱۰۶	۴-۱. ویژگی‌های اقتصادی اجتماعی مالکان
۱۰۶	۴-۲. رابطه اعتماد، همکاری و کنش جمعی در برنامه‌نویسی ثامن
۱۰۷	۴-۳. انواع مالکان از نظر موضع نسبت به نوآوری
۱۰۷	۴-۴. تأثیر بهبود تعامل‌ها بر تقویت تمایل مشارکتی مالکان در منطقه ثامن
۱۱۰	فصل چهارم: روش‌های جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها
۱۱۰	۱. روش‌های جمع‌آوری داده‌ها
۱۱۳	۲. مصفای ورودی
۱۱۳	۳. ویژگی‌های روش «مورد» مطالعه
۱۱۴	۳-۱. بررسی‌های کمی
۱۱۴	۳-۱-۱. نمونه‌گیری
۱۱۵	۳-۱-۲. تکنیک جمع‌آوری داده‌ها
۱۱۶	۳-۱-۳. تم‌های مورد بررسی
۱۱۷	۳-۱-۴. روش تحلیل یافته‌ها
۱۱۷	۳-۱-۵. مثلث‌بندی
۱۱۸	۳-۲. بررسی‌های کمی: تحلیل ثانویه
۱۱۸	۳-۲-۱. داده‌های مورد استفاده
۱۱۹	۳-۲-۲. متغیرهای مورد بررسی
۱۲۰	۳-۲-۳. قابلیت اعتماد
۱۲۰	۳-۲-۴. اعتبار
۱۲۰	۴. شبیه‌سازی اجتماعی: مدل‌سازی عامل‌محور
۱۲۰	۴-۱. چستی شبیه‌سازی اجتماعی
۱۲۰	۴-۱-۱. تکنیک‌های شبیه‌سازی
۱۲۴	۴-۱-۲. مدل‌سازی عامل‌محور
۱۲۸	فصل پنجم: معرفی مورد مطالعه و یافته‌های تجربی
۱۲۸	۱ معرفی «مورد» مطالعه
۱۲۸	۱-۱. شهر مشهد

- ۱-۲. منطقه ثامن ۱۲۸
- ۱-۳. تاریخچه برنامه نوسازی منطقه ثامن ۱۳۱
۲. یافته‌های تجربی ۱۳۴
- ۲-۱. ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی مالکان ۱۳۵
- ۲-۱-۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مالکان چیست؟ ۱۳۵
- منطقه ثامن ۱۳۵
- طبرسی غربی ۱۳۸
- ۲-۱-۲. نگرش‌های مالکان نسبت به محله و شهرداری ۱۴۰
- ۱-۳. منطقه اعتماد، همکاری و کنش جمعی در برنامه نوسازی ثامن ۱۴۳
- ۱-۴. عوامل موجد اعتماد عقلانی در منطقه ثامن وجود دارند؟ ۱۴۳
- ۱-۵. نقش میان مجریان و مالکان از ابتدای برنامه نوسازی چگونه بوده است؟ ۱۴۳
- ۱-۶. تا چه حد کنش‌کنندگان برنامه نوسازی ثامن تعامل وجود دارد؟ ۱۴۴
- ۱-۷. آیا مالکان به تجربه اعتماد دارند؟ ۱۴۵
- ۱-۸. تا چه حد مالکان به هم اعتماد دارند؟ ۱۴۵
- ۱-۹. تا چه حد مالکان برنامه نوسازی را لازم می‌دانند؟ ۱۴۶
- ۱-۱۰. مناسب‌ترین شیوه اجرای نوسازی دیدگاه مجریان کدام است؟ ۱۴۶
- ۱-۱۱. آیا مجریان همکاری مالکان را ضروری می‌دانسته‌اند؟ ۱۴۷
- ۱-۱۲. مجریان چه نوع مشارکتی در مالکان انتظار دارند؟ ۱۴۷
- ۱-۱۳. تا چه حد برنامه نوسازی ثامن ظرفیت استفاده از توانایی‌های مالکان را دارد؟ ۱۴۸
- ۱-۱۴. عوامل موجد اعتماد عقلانی تا چه حد بر تعامل مالکان به همکاری مؤثر هستند؟ ۱۴۹
- ۱-۱۵. تا چه حد مالکان توانایی همکاری و مشارکت در برنامه نوسازی ثامن دارند؟ ۱۵۴
- ۱-۱۶. تا چه حد مالکان درباره برنامه نوسازی اطلاع دارند؟ ۱۵۵
- ۱-۱۷. آیا عوامل نگهدارنده همکاری در منطقه ثامن وجود دارند؟ ۱۵۶
- ۱-۱۸. آیا نظارت متمرکز بر همکاری کنشگران وجود دارد؟ ۱۵۶
- ۱-۱۹. آیا نظارت نامتمرکز کنشگران بر یکدیگر امکان‌پذیر است؟ ۱۵۷
- ۱-۲۰. آیا نیازهای ملموس مالکان در همکاری برای نوسازی رفع می‌شود؟ ۱۵۷

- آیا نیازهای ناملموس مالکان آنان را به سوی همکاری رهنمون می‌شود؟..... ۱۶۱
- آیا هنجارهایی در منطقه وجود دارند که به مالکان همکاری را توصیه کنند؟..... ۱۶۲
- آیا احساس هویت مالکان آنان را به همکاری در برنامه نوسازی رهنمون می‌شود؟..... ۱۶۲
- ۲-۲. انواع مالکان از نظر موضع نسبت به نوسازی..... ۱۶۳
- ۲-۲-۱. مالکان بر حسب موضع آنان نسبت به نوسازی چه انواعی دارند؟..... ۱۶۳
- ۲-۲. و ترقیع انواع مالکان بر حسب موضع آنان نسبت به نوسازی چگونه است..... ۱۶۵
- ۳-۱. بر چه عواملی تقویت تمایل مشارکتی مالکان در منطقه ثامن..... ۱۶۷
- ۳-۱-۱. بر چه عواملی مالکان با هم چه تأثیری می‌تواند بر تمایل مشارکتی آنان داشته باشد..... ۱۶۷
- ۲-۳-۲. عوامل مدل عامل محور..... ۱۶۷
- ۲-۳-۳. حالت‌های تنظیم مدل..... ۱۷۰
- ۲-۳-۴. الگوریتم مدل عامل محور..... ۱۷۱
- ۲-۳-۵. برنامه رایانه‌ای..... ۱۷۲
- ۲-۳-۶. یافته‌های مدل عامل محور..... ۱۷۵
- توصیف چهار حالت تنظیم مدل..... ۱۷۵
- ۲-۳-۷. موفق‌ترین بلوک‌ها در هر حالت تنظیم مدل..... ۱۷۸
- فصل ششم: نتیجه‌گیری..... ۱۸۰
۱. بحث در یافته‌ها..... ۱۸۰
۲. پیشنهادهای کاربردی..... ۱۸۶
- ۲-۱. رفع ابهام‌ها..... ۱۸۶
- ۲-۱-۱. مردم کدامند: مالکان، ساکنان یا شهروندان..... ۱۸۶
- ۲-۱-۲. کدام نوسازی: مردم یا ساختمان‌ها..... ۱۸۸
- ۲-۱-۳. چه کسی نوسازی می‌کند: مردم یا دولت..... ۱۸۷
- ۲-۱-۴. چه کسی طراحی می‌کند: مردم یا طراحان شهری و معماران..... ۱۸۷
- ۲-۱-۵. چه کسی سرمایه‌گذاری می‌کند: مردم یا سرمایه‌گذاران..... ۱۸۸
- ۲-۱-۶. چه کسی اجرا می‌کند: مردم یا پیمانکاران..... ۱۸۸

- ۱۸۸..... ۲-۱-۷. چه کسی سود می برد: مردم؟
- ۱۸۹..... ۲-۲. اصلاح رابطه مالک و شهرداری
- ۱۹۰..... ۲-۳. تقویت رابطه مالک و مالک
- ۱۹۰..... ۲-۴. محرک همکاری: اعتماد عاقلانه
- ۱۹۱..... ۳. مشکلات پژوهش و پیشنهادات موضوعی
- ۱۹۴..... کتابخانه

پیشگفتار

مسئله نظری این پژوهش بررسی رابطه میان اعتماد، همکاری و شکل‌گیری کنش جمعی است. این تحلیل نظری معطوف به بررسی و تحلیل مسئله تجربی بسیار جالبی، یعنی برنامه‌ریزی شهری در اطراف حرم مطهر امام رضا علیه‌السلام (منطقه ثامن) شهر مشهد است.

با دورتر شدن از این موضوع می‌توان مسئله کتاب را نظم اجتماعی و چگونگی شکل‌گیری آن دانست. اینکه کنشگران چگونه تصمیم‌های خرد را اتخاذ می‌کنند و این تصمیم‌های خرد چگونه با همی عموماً ناخواسته در سطح کلان به وجود می‌آورد. در نظر برنامه‌ریزان، تدوین اجرایی که در برنامه‌های بهبود اجتماعی مسئولیت دارند، بسیار مهم است تا بدانند چگونه می‌توانند از تله‌های عدم همکاری مردم بگریزند و مشارکت‌های کنش جمعی به وجود آورند؛ در غیر این صورت سیاست‌گذاری‌های اجتماعی همواره با شکست مواجه خواهند شد و هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی زیادی برجا می‌گذارند.

«اعتماد» یکی از ویژگی‌های روابط اجتماعی است که همواره در آن اعتمادکننده در معرض خطر مورد سوءاستفاده قرارگرفتن و کنشگر در

معرض اعتماد، اختیار و قدرت سوء استفاده قرار دارد. در این کتاب بعد از بررسی اصلی‌ترین عناصر سازنده و نیز انواع اعتماد، بر اعتماد عقلانی، اعتمادی مبتنی بر اقناع عقلانی، اعتمادکننده تأکید شده است. زمینه اصلی اعتماد، تعامل است. منابع «قدرت»، «اطلاعات» و «منافع» اگر در اختیار اعتمادکننده قرار گیرند، وی می‌تواند تصمیم به اعتماد عقلانی بگیرد. اعتماد عقلانی منجر به آن می‌شود که کنشگر هزینه‌های حضور در همکاری جمعی را بپذیرد و اعتماد جمعی شود؛ اما علاوه بر اعتماد عوامل دیگری هم وجود دارند که نگهدارنده کنش جمعی هستند.

عوامل نگهدارنده کنش‌های جمعی در دو دسته «فردی» و «فرا فردی» جای می‌گیرند. عامل فردی مانند: «کنترل متمرکز»، «کنترل نامتمرکز»، «نیازهای ملموس» و «نیازهای ناملموس»؛ و عوامل فرا فردی مانند: «هنجارهای بیرونی» و «دینیت جمعی».

سپس مدلی نظری با هدف تبیین وضعیت اعتماد و شرایط بروز کنش جمعی میان کنشگران برنامه نوسازی منطقه ثامن ساخته شده است. برنامه نوسازی منطقه ثامن با وجود اینکه حدود ۵ سال از اجرای آن می‌گذرد هنوز موضع روشنی در قبال مشارکت دادن مالکان موجود ندارد. نتایج بررسی موردی این برنامه نوسازی و استفاده از داده‌های کیفی و نیز مدل‌سازی عامل‌محور نشان داد که مدل تأثیرگذاری «قدرت»، «اطلاعات» و «منافع» به خوبی می‌تواند توضیح‌دهنده اعتماد مالکان و مجریان برنامه نوسازی باشد. همچنین تعامل‌های محلی میان مالکان در گروه‌های کوچک می‌تواند منجر به اشاعه نگرش‌های مثبت شود.

در معرفی فصول مختلف کتاب می‌توان گفت: «در فصل نخست که مقدمه نام دارد مسئله نظری و تجربی توضیح داده شده‌اند». از دیدگاه نظری در این اثر به تحلیل اعتماد و همکاری در کنش‌های جمعی پرداخته‌ایم و از

دیدگاه تجربی مسئله مشارکت مردم در برنامه‌نوسازی شهری در بافت اطراف حرم امام رضا(ع) مورد تحلیل قرار گرفته است. در این فصل اهداف و سؤالات پژوهش با جزئیات بیان شده‌اند. در فصل دوم، با هدف استفاده از تجربه‌های پیشین در زمینه مسئله محوری پژوهش، به سراغ برخی موارد جسته در زمینه همکاری مردم در برنامه‌های نوسازی شهری رفته‌ایم. بخش از این برنامه‌ها به تفصیل توضیح داده شده‌اند و برخی هم در قالب جدول خلاصه شده‌اند و تنها نکات کلیدی آنها ارائه شده است. حاصل این فصل تصویری است که در آن نوسازی شهری را به شکل برنامه‌ای اجتماعی ارائه کردیم. در فصل سوم، اعتماد و همکاری به‌طور تفصیلی در زمینه نظریه‌ها و دیدگاه‌های جامعه‌شناختی قرار داده شده‌اند. در فصل چهارم، استراتژی پژوهش و روش‌های کسب اطلاعات و نیز تحلیل داده‌ها و پاسخ‌دهی تجربی به سؤالات پژوهش بیان شده‌اند. در این پژوهش تکنیک‌های آماری، مصاحبه و مشاهده و نیز شبیه‌سازی عامل‌محور مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در فصل پنجم، پرسش‌های پژوهش یک‌به‌یک پاسخ داده شده‌اند. به‌منظور پاسخ‌دهی به پرسش‌های پژوهش گاهی آنها را به پرسش‌هایی خردتر تقسیم کرده‌ایم. در فصل ششم، خلاصه نتایج و نیز بحث در نتایج ارائه شده است. در این فصل سعی کرده‌ایم تا حد امکان پیشنهادهایی کاربردی و البته مبتنی بر نتایج پژوهش ارائه کنیم. خط سیر کتاب و نتایج آن نشان می‌دهد که نوسازی شهری بسیار پیش از آنچه تصور می‌شود، امری جامعه‌شناختی است و تا زمانی که جامعه‌شناختی و جامعه‌شناسان وارد این حوزه نشوند، به نظر می‌رسد یک متخصصان توفیق چندانی در این حوزه نداشته باشند. در زمینه دیدگاه جامعه‌شناختی به نوسازی شهری، کتاب‌های زیادی در کشور منتشر نشده است؛ به همین خاطر امید داریم این کتاب بتواند یاری‌گر محققان این حوزه

باشد. مخاطبان این کتاب تمام محققانی هستند که درگیر فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی در حوزه شهر به طور عام، و نوسازی شهری به طور خاص هستند. از این رو علاوه بر جامعه‌شناسان و دانشجویان علوم اجتماعی از کسانی که در حوزه‌های علمی، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی، معماری، مدیریت و اقتصاد فعالیت می‌کنند دعوت می‌کنیم با مطالعه کتاب، رنگ‌های اجتماعی را در پژوهش‌های خود افزایش دهند.

این رساله مؤلف به منظور دریافت درجه دکتری در جامعه‌شناسی اقتصاد و توسعه بوده است که در شهریور ۱۳۸۹ ارائه شده است.^۱ این رساله به راهنمای جناب آقای دکتر حسین بهروان و مشاوره جناب آقای دکتر محمود قاسمی لطیفی و جناب آقای دکتر محسن تنوعانی به انجام رسیده است.^۲ آنچه در حقیقت اصل زحمات این عزیزان و تمام استادان گران قدری است که در طول سال‌های تحصیل داشته‌ام. ممنون این عزیزان هستم و به شاگردی آنان بر خود می‌افزایم.

از جناب آقای دکتر علی یوسفی که بسیاری از ایده‌های این اثر حین مباحثات طولانی با ایشان شکل گرفت بسیار متشکرم. همچنین از دوستان بسیاری که مطالب این اثر را با ایشان در میان گذاشته، تشکر می‌کنم، از

۱. این رساله جوایز زیر را دریافت کرده است:

- رتبه دوم رساله دکتری در حوزه علوم انسانی در جشنواره فروردین، سال ۱۳۹۰
- اثر برتر در جشنواره پژوهش‌های تجربی علوم انسانی، ابوریحان، سال ۱۳۹۰
- تقدیر در جشنواره پایان‌نامه‌های برتر دانشجویی در سال ۱۳۹۱

۲. بخش‌هایی از این اثر پیش از این در قالب مقالات علمی - پژوهشی منتشر شده است. مانند:

- چهارچوبی مفهومی به منظور تحلیل جامعه‌شناختی همکاری میان کسگران در برنامه‌های نوسازی بافت‌های فرسوده با تأکید بر منطقه ثامن مشهد، مجله مشهد پژوهشی، ۱۳۸۹، شماره ۵.
- تحلیل کنش‌های جمعی و تطبیق آن با مورد بافت فرسوده منطقه نهمین در مشهد، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۸، دوره ۶، شماره ۲.

جمله آقایان محمد مدرسی، مهدی دانش، مهدی کرمانی.
اجرای این پژوهش بدون حمایت و کمک مالی و معنوی مرکز
پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد امکان‌پذیر نبود. از ریاست آن مرکز،
جناب دکتر خادمی و کارکنان محترم آن مرکز نهایت تشکر را دارم. از
دوران و کارشناسان دلسوز و توانمند شهرداری ثامن و شرکت‌هایی که در
نوعی منطقه ثامن نقش دارند و در طول اجرای این پژوهش با روی
گشودن پذیرایی و پشتیبانی بودند، تشکر می‌کنم. از جمله جناب مهندس
برزویی، جناب مهندس نوروزی، جناب مهندس دهقانی، آقایان خراسانی،
طباطبائی، جمعی از ویراستاران.

احمد رضا اصغرپور ماسوله